

Bokanmälningar

**Karl-Olof Faxén,
Clas-Erik Odhner
& Roland Spånt:**

Lönebildningen i 90-talets samhällsekonomi

Under slutet av 1960-talet utarbetades EFO-rapporten, *Lönebildning och samhällsekonomi* [1970]. Det var en unik rapport. Här hade utredningschefen på SAF, Karl-Olof Faxén, enats med sina kollegor på LO, Clas-Erik Odhner, och TCO, Gösta Edgren, om hur lönebildningen borde fungera i Sverige. Rapportens syfte var ett svar på då akuta problem för att undvika en politisk inblandning i den fria förhandlingsprocessen. EFO-modellens bärande idé, att det totala löneutrymmet bestäms av pris- och produktivitetsutvecklingen i den konkurrensutsatta sektorn, fick snabbt genomslag i debatten och i viss mån även i praktisk lönepolitik. Lönekalkyler utarbetade efter EFO-modellens mall kom att spela roll i flera avtalsrörelser under 1970-talet.

EFO-modellens förutsättningar beträffande oljepriser, växelkurser och produktivitetstillväxt bröt emellertid samman med omläggningarna av valutasystemet och den första oljeprischocken 1973 och med den ekonomiska politik som följde under mitten av 1970-talet. I en värld av ökad inflation och stagnerande tillväxt blev det nödvändigt att revidera EFO-modellen. Utredarna fick därför ett nytt uppdrag att se över lönebildningen i Sverige.

Resultatet av detta arbete föreligger nu i den sk FOS-rapporten *Lönebildningen i 90-talets samhällsekonomi* (Faxén & Sjögren, Simrishamn 1989). Faxén och Odhner är numer emeriti i sina organisationer

och Edgren har ersatts av TCOs nuvarande utredningschef Roland Spånt.

Pedagogisk

FOS-rapporten torde vara den bästa beskrivning av lönebildningen i Sverige som f n finns att tillgå. Här finns sammantaget ca "100 års" erfarenhet och funderande över pris- och lönebildningen under efterkrigstiden. Boken är pedagogiskt uppbyggd. I det första kapitlet sammanfattas analysen och de rekommendationer som författarna enats kring. Därefter kommer ett ekonomiskt-teoretiskt kapitel som presenterar författarnas principiella syn på löne- och prisbildningen i de avancerade marknadsekonomierna. Sedan behandlas bla produktivitetsutvecklingen, offentlig sektor och de centraliserade löneförhandlingarnas uppkomst och utveckling.

I kapitlet om de teoretiska utgångspunkterna pläderar författarna för en institutionell syn på arbetsmarknadens funktionssätt. De menar att deras praktiska erfarenheter och empiriska studier ger dem en bild av verkligheten som skiljer sig från den som ofta förutsätts i de teorier som idag dominerar den vetenskapliga och politiska debatten. De är kritiska såväl till jämviktstänkande à la Walras som till monetaristernas förenklade teori bygge.

Som den centrala förutsättningen för sin analys vill FOS-gruppen i stället sätta följande: Att tillväxten drivs av ojämlikheter och att de flesta marknader kännetecknas av fåtalskonkurrens – oligopol. Vidare menar de att transaktionskostnader spelar en stor roll för såväl löne- som prispåslag och att detta ofta underskattas i konventionell analys. Slutligen betonar de organisationernas stora roll i marknadsprocessen.

Spelteoretisk analys

Man förkastar Walras-modellens förutsättningar om att det skall råda fri konkurrens mellan många köpare och säljare på alla marknader. Istället utgår de som sagt från att det oftast råder fåtalskonkurrens och att det på köpar- respektive säljarsidan bildas koalitioner av olika slag för att styra marknadsutvecklingen. Särskilt knyter man an till den spelteoretiska analys av oligopol som John von Neumann och Oscar Morgenstern presenterade i sitt klassiska arbete om spelteori och ekonomiskt beteende (von Neumann & Morgenstern [1944]).

Inom ramen för spelteorin kan man analysera hur det ekonomiska utfallet för företag och hushåll är beroende av vilka koalitioner som bildas och vilka fördelningsprinciper som accepteras. För de generella fallen existerar det inga entydiga lösningar, man för nöja sig med att bestämma gränserna för de ramar inom vilka förhandlingarna kan ske. Detta kallar Faxén-Odhner-Spång för korridorernas gränser, en metafor som man förälskat sig i och som genomsyrar analysen i boken. I denna korridor agerar köpare och säljare, arbetsgivare och löntagare – avtal sluts och kontrakt skrivs.

Deras spelteoretiska betraktelsesätt stannar dock vid detta allmänna resonemang. Någon spelteoretisk modell för arbetsmarknaden presenterar man inte. Detta är också helt följdriktigt. FOS-gruppen är institutionalist, de tror inte att pris- och lönebildningsprocessen kan sammanfattas i en formaliserad modell.

Produktivetsproblemet

De viktigaste resultaten av författarnas ickeformaliserade analys och överväganden kan sammanfattas så här:

Utrymmet för vinst- och löneökningar bestäms alltför av utvecklingen inom den konkurrensutsatta sektorn (K-sektorn), men EFO-modellen måste vidgas och fördjupas. Man anser vidare att hela industrivärlden befinner sig i något av en produktivetskris, som knappast kommer att hävas under 1990-talet.

För Sveriges del innebär detta att man räknar med att utrymmet för realinkomst-

ökningar uppgår till knappt 1 procent per år framöver. Samtidigt konstaterar man att vårt förhandlingssystem tycks kräva 4–6 procents inflation för att fördela dessa 1 procent. En pris- och lönestegringstakt av denna storleksordning medför emellertid att konkurrenskraften successivt urgröps och därför måste formerna för lönebildningen ändras.

För att förbättra produktivetsutvecklingen förordar man en keynesiansk efterfrågestimulerande politik. Man antar att företagen arbetar med fallande styckkostnader samtidigt som prisutvecklingen på kort sikt inte är så känslig för efterfrågeförändringar. Det finns således en real produktivetspotential att ta ut.

Produktivetsproblemet spelar en central roll i analysen och man ger en fyllig redovisning av hur mycket, eller snarare hur lite, vi vet om produktivetsutvecklingen i olika sektorer. Speciellt gäller detta för den offentliga sektorn som idag sysselsätter en tredjedel av samtliga sysselsatta. FOS-gruppen är kritisk till de försök som hittills gjorts att uppskatta produktiviteten i den offentliga sektorn, bl a gäller detta den studie som gjordes till 1987 års långtidsutredning, (Murray [1987]).

Några lösningar på metod- och mätproblemen för att kunna skatta produktivetsutvecklingen i offentlig tjänsteproduktion har man inte utan man nöjer sig med att konstatera att problemet är "djupare" än i annan verksamhet. Vad gäller frågan om efterfrågetryckets betydelse för produktivetsutvecklingen mer generellt har inte författarna någon förklaring till det faktum (enligt officiell nationalräkenskapsstatistik) att vi i Sverige under lång tid, dels haft högre kapacitetsutnyttjande än andra industriländer, dels kunnat registrera en produktivetsutveckling som är ogynnsammare än omvärldens. Här döljer sig måne ett strukturellt problem. Varför växer inte den svenska ekonomin snabbare än den gör?

Rekommendationer

Även om författarna inte haft ambitionen att finna lösningar på avtalsmässiga eller förhandlingspolitiska frågor riktas ett an-

tal rekommendationer till politiker och förhandlare:

För att uppnå en förstärkt produktivitetstillväxt och därmed skapa ett reallöneutrymme måste investeringarna öka i den svenska ekonomin. För att få fram denna kapitalbildning måste efterfrågetrycket i sin tur hållas uppe. Det är därför angeläget att den ekonomiska politiken också inriktas på att skapa största möjliga tröghet i de kortsiktiga löne- och prisrörelserna. Därigenom blir det utrymme för en volymmässig expansion. Detta skall ske samtidigt som kostnadsökningarna måste nedbringas under de minimieresultat som avtalsrörelserna regelmässigt brukar uppvisa. Här är boven i dramat inte bara de avtalsmässiga lönehöjningarna utan fastmer löneglidningen som på den privata sektorn vissa år uppgått till mer än hälften av den totala förtjänstökningen.

Följsamhetstänkandet, som är så institutionaliserat på svensk arbetsmarknad, måste ersättas av framåtriktade bedömningar. Meningsfulla jämförelser av löneläge och löneutveckling kan endast göras för små homogena grupper på arbetsmarknaden. Förändringar i relativlöner måste genomföras långsiktigt och i små steg. Oberoende av om man har centraliserade eller decentraliserade löneförhandlingar måste den övergripande ramen emellertid fastställas centralt. Slutligen bör arbetsgivar- och löntagarorganisationer eftersträva en gemensam bedömning av det tillgängliga utrymmet. Detta kan ske genom att bygga ut EFO-kalkylen till att förutom produktivets- och prisutveckling i K-sektorn också omfatta bedömningar av valutakursutveckling, bytesförhållande och ekonomiska obalanser i utgångsläget.

Det är således inga småsaker som överlämnas till förhandlingssystemet att klara av. Och om man inte lyckas med allt detta inom ramen för de fria förhandlingarna? Författarna avslutar sina rekommendationer med följande, lite resignerade kommentarer: "Den politik vi här dragit upp riktlinjer för kan synas alltför svår genomförbar att vara realistisk. Skulle den emellertid vara omöjlig återstår enligt vår mening inget annat än stagnation och växande arbetslöshet."

FOS-gruppen har naturligtvis haft på känn att deras rekommendationer inte är riktigt realistiska. Deras modell för hur den ram, den korridor, inom vilken förhandlingarna skall föras är nog helt enkelt lite för sofistikerad och krånglig. Det gäller t ex förslagen att man skall göra prognoser för valutakursutvecklingen och bedöma storleken av eventuella ekonomiska obalanser i utgångsläget.

Erfarenheterna av de senaste tjugo årens lönebildning visar ju att "bara" problemet att försöka prognosera prisutvecklingen för det framförhållande året har lett till avtal med garantiregler och allahanda klausuler som bidragit till att cementera pris- och lönestegringsstakten på en för hög nivå.

Närmandet till EG kommer säkerligen att medföra att den fortgående internationaliseringen av den svenska ekonomin påskyndas vilket minskar det reella utrymmet för parternas agerande. Istället för FOS-gruppens rekommendationer bör man kanske därför istället rikta följande enkla imperativ till förhandlare och politiker:

Normen för löneökningsutrymmet i den svenska ekonomin måste vara den nominella lönestegringsstakten hos våra viktigaste handelspartners, annars tappar vi i konkurrenskraft! För att avtalsförhandlingarna skall kunna föras med en rimlig chans att nå detta resultat måste vidare den ekonomiska politiken vara så pass stram att generell arbetskraftsbrist med åtföljande snabb löneglidning inte uppstår!

Chefsekonom *LARS MATHLEIN*
Statens Arbetsgivarverk

Referenser

- Edgren, G, Faxén, K-O & Odhner, C-E, [1980], *Lönebildning och samhällsekonomi*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Murray, R, [1987], *Den offentliga sektorn - produktivitet och effektivitet*. Bilaga 21 till LU 87.
- von Neumann, J & Morgenstern, O, [1944], *Theory of games and economic behavior*. New York.